

МОГУЋНОСТИ АНГАЖОВАЊА
ПРИКРИВЕНОГ ИСЛЕДНИКА
У ОТКРИВАЊУ КРИВИЧНИХ
ДЕЛА ТЕРОРИЗМА

Жељко Нинчић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Одавно је светска позорница „богатија“ за још један облик угрожавања – тероризам. У последње време тероризам је све чешће извор државе, а по начину испољавања и последицама које изазива много је видљивији и суровији од осталих облика угрожавања. Због тога је савремено друштво, с једне стране, суочено са сталном стрепњом од нових терористичких напада, али, с друге стране, и сталним настојањем да се пронађу адекватни начини за његово сузбијање.

Тероризам је предмет реакције како на националном, тако и на међународном плану, где се покушава објединити фронт дејства и супротстављањ угрожавања а тој друштвено неприхватљивој појави. То захтева висок степен мобилизације свих друштвених снага у његовом сузбијању. Посебно је значајан организован приступ његовом супротстављању, кроз стручно и темељно спровођење антитерористичких поступака, с посебним тежиштем на оне начине супротстављања на које се, донедавно, није обраћала велика пажња, или нису постојали законски услови за њихову примену, а могу постићи запажене резултате. С тим у вези, посебан значај имају методе инфилтрације, као једине чијом применом се, деловањем „изнутра“, може доћи до самог врха организације, па ангажовање прикривеног иследника има посебан значај.

Полазећи од актуелности тероризма као феномена у раду се наглашава проблем универзалног дефинисања тероризма, указује на његов настанак и развој, врсте и облике испољавања, напоре међународне заједнице у његовом сузбијању, као и значај ангажовања прикривеног иследника у откривању, спречавању и доказивању дела тероризма. Посебно се указује на методологију избора, припреме и „убацивања“ прикривеног иследника у терористичку организацију.

Кључне речи: *тероризам, угрожавање, прикривени иследник, специјалне истражне методе.*

Увод

Сведоци смо времена у којем се, уз незадржив наставак процеса геоклиматских, глобалних, континенталних, регионалних, политичких, привредних и других промена, које се и даље одвијају у сенци многих наслеђених расних, верских, националних сукоба и нетрпељивости, непрестано јављају и генеришу нове врсте и облици претњи у многим подручјима живота и рада. Најбројније су оне опасности које су већ познате или су лако могуће, као што су ратови, елементарне непогоде, организоване криминалне активности, али и терористичке акције, које посебно или заједно уносе немир и страх међу појединце али и заједницу у целини. Због тога се, непрестано, како на националном, тако и на међународном нивоу, траже одговарајући начини и механизми друштвене контроле над тим опасностима, којим би се осигурало правовремено и делотворно управљање ситуацијама непосредне опасности и још делотворније отклањање или редуковање последица које изазивају. Широм света нарочито забрињава њихова све чешћа међусобна логистичка повезаност, а неретко и непосредна оперативна сарадња, због које их је често немогуће посматрати одвојено.

О савременој борби против тероризма може се говорити у контексту најновијих глобалних настојања за сузбијањем најпогубнијих облика савременог тероризма, иако корени те комплексне друштвене и криминолошке појаве сежу далеко у прошлост. Без обзира на то што су се кроз историју догађали многи драматични терористички напади који су шокирали јавност, после напада на „Близнакиње“, 11. септембра 2001. године у САД, број жртава, безобзирност и симболика напада променила је начин на који је јавност доживљавала тероризам. Тада се савремени тероризам показао у свом, до тада, најокрутнијем облику. Као одговор на то промовисана је „Светска борба против тероризма“, али по новом концепту, а посебно по циљној групи – исламски тероризам. То никако не значи да је то адекватан одговор на растућу опасност од тероризма, али тероризма у свом најопштијем облику, ослобођеног од националног, верског или неког другог предзнака. Пажња највећег дела светске јавности усмерена је управо на проблем тероризма уопште и на начине за његово сузбијање. Ефикасна борба против тероризма подразумева примену адекватних начина и метода супротстављања, метода који ће остварити највише успеха, првенствено у откривању и спречавању таквих активности, јер се на тај начин постиже већи ефекат од ублажавања последица, насталих деловањем тероризма. Принцип уклањања узрока, а не последице, овде мора бити приоритетан.

У савременим условима посебан проблем представља повезивање терористичких организација са организованим криминалом. До скоро, овакав начин повезивања био је скоро незамислив. Међутим, то повезивање указу-

је на криминалну суштину тероризма, и оно је настало на бази повезивања из интереса. Организовани криминал је, за разлику од терористичких организација, увек био окренут од политике, у смислу освајања власти. Задовољавао се корумпирањем представника власти ради обезбеђења „подршке“ својим активностима. У савременим условима, међутим, организовани криминал је веома заинтересован за освајање власти преко својих експоната, а терористичке акције, често, представљају параван за криминалне активности држава или мултинационалних компанија, због контроле одређених природних или других ресурса. Терористи поседују ватрену моћ, могућност селекције и удара на било који циљ, док организовани криминал има или контролише неке битне ресурсе за терористичке активности, као што су оружје, новац, транспортна средства, „везе“ у власти, могућност техничке подршке, и слично.

Борба против тероризма веома је слична борби против организованог криминала. Тешка, непредвидива, стално притиснута развојем нових облика испољавања она се не може водити класичним (конвенционалним) методама, већ се у тој борби морају користити посебне методе, којима се може доћи до „врха пирамиде“ терористичке организације. Употреба специјалних истражних метода условљена је карактеристикама терористичких организација, које су, као и организоване криминалне организације, углавном хијерархијски повезане, тако да непосредни извршиоци ретко знају праве налогодавце, па откривање једног лица или групе (ћелије) не значи и откривање непосредних руководилаца организације. Због тога, са аспекта наношења јачих и трајнијих удараца тероризму, прикупљање информација и података „изнутра“, може бити изузетно ефикасно. У том смислу, ангажовање прикритоног истражника може бити од непроцењиве користи.

Појам и основне карактеристике тероризма

Тероризам представља један од највећих безбедносних изазова данашњице. Јавља се као безбедносна претња у свим деловима света и делује без обзира на расу, веру или политичка уверења. То је појам који није лако одредити, пре свега зато што не постоји јединствена дефиниција, па самим тим ни минимални, на међународном плану, консензус о кривичноправној заштити. Историјски гледано, тероризам је био присутан у свим друштвено-политичким системима, у свим фазама развоја људског друштва, али су се мењали облици његовог испољавања. Различити облици насиља били су познати кроз историју људског друштва, али тероризам је посебно дошао до изражаја као метод политичке борбе, а најчешће се испољавао у виду атентата на представнике власти.

Иако тероризам није непозната појава у ранијим раздобљима, његово манифестовање је постало изразитије на крају 20. века. Вишеструки су разлози који су до тога довели, али се могу издвојити три основна. Први је тај што су се последице националног „буђења“ развијених и већих нација и народа у другој половини 19. века код мањих и неразвијених народа појавиле тек у 20. веку. Они су, у стварању националних граница моћнијих народа, остали унутар, за њих, туђих држава и култура, па у тражењу свог идентитета и његовог очувања грчевито желе своју државу (Баскија, Корзика, и друге). При томе, за терористе није важна објективна страна проблема, већ се они „хране“ ирационалним правима, митовима и савременим тековинама људског друштва, људским правима, и слично. Тај разлог мотивише етничке, верске и националне терористичке групе или организације, као што су ирска, корзиканска, палестинска, курдска, тамилска и друге. Други разлог је последица савременог живљења, односно отуђења човека, чији корени датирају од појаве индустријског друштва. Та отуђеност условљава човека да своју потребу за припадношћу реализује кроз ауторитарност као механизам одбране личности. Пошто је проблем отуђености најизразитији у урбаним срединама, посебно у великим градовима, то је и појава тероризма у виду градске гериле, револуционарних група, верских секти и слично, само плашт за идентификацију њених чланова. Трећи и најпознатији разлог у историји људске цивилизације датира од настанка првих организованих заједница и посебно првих држава. Његова суштина је терор владајуће групе или олигархије у настојању да уништи стварног или замишљеног противника. Тај тероризам се због моћи извршилаца назива *државни тероризам*. Истовремено, он је и најорганизованији, а његове последице су најпогубније.¹

До данас у свету није пронађена јединствена дефиниција тероризма, која би на одговарајући, јединствен начин обухватила све његове појавне облике. Опште је прихваћено да су термини тероризам и терориста, у значењу у којем се данас користе, настали у оквиру „режима терора“ (*regime de la terreur*), у револуционарној Француској, у периоду између 1793. и 1794. године.

Сама реч терор (од латинске речи *terror*) означава стање страха и ужаса, укључујући и елементе насиља. Стах је стварна намера, а тероризам средство за његово изазивање. Тероризам је дефинисан као метод којим једна организована група или партија покушава да оствари своје циљеве, првенствено применом систематског насиља према противнику. Сам појам тероризма доживео је доста промена у свом значењу. У почетку се под њим подразумевало насиље појединца према другим људима и објектима, затим насиље појединаца и група према држави и, на крају, насиље државе према сопственом или другим народима. На крају је у први план избио појам *међународни тероризам*.

¹ Златко Николић: *Криминологија са социјалном патологијом*, Народна књига, Београд, 2000.

Прва дефиниција тероризма датира још из 1930. године, када је на Трећој међународној конференцији за унификацију кривичног права, одржаној у Бриселу, тероризам дефинисан као злочин против међународног права, односно као „умишљена употреба средстава која могу произвести општу опасност“. У оквиру Друштва народа, 1937. године, донета је Конвенција о спречавању и кажњавању тероризма, која је тероризам дефинисала као „криминалне радње уперене против неке државе, чији је циљ, или природа, да изазову страх код одређених личности, група или јавности“. Међутим, та конвенција није никада ступила на снагу, због почетка Другог светског рата.²

Данас се тероризам дефинише као прорачуната употреба насиља да би се постигли одређени циљеви, често политичке или идеолошке природе, путем насиља или застрашивања, с циљем да последице дела утичу на јавно мњење, а не само на непосредне жртве. Терористичке организације могу се дефинисати и као удружења заснована на принципима хијерархије, координације, субординације и другим начелима типичним и за друге организационо-функционалне облике, које окупљају више лица повезаних тежњом за остваривањем одређених терористичких циљева, које доживљавају као заједничке, те чврстом решеношћу да се ради њиховог остварења служе насилним, односно терористичким средствима.³ Већина аутора слаже се да терористи имају два циља – један непосредни, који је од секундарног значаја и један посредни, који је једино важан. Посредни и непосредни циљеви не морају (најчешће и нису) бити исти, нису у питању исте особе као жртве. Пример може бити отмица путничког авиона. Путници су, у том случају, индиректни циљ, који служи као средство за остварење директног циља, а то је, најчешће, да се држава присили на одређене уступке.

У том смислу тероризам представља промишљену употребу насиља, или претњу насиљем, против невиних људи, са циљем да се ти, или неки други људи, застрашивањем присиле да учине нешто што иначе не би учинили. Веома битно је да тај секундарни циљ чине невине особе, чиме се тероризам разликује од рата. Такође, циљ терориста јесте да изазову страх, како код одређене групе људи, тако и код друштва у целини. Зато тероризам, у основи, означава одређени систем терора,⁴ односно доктрину, метод и средство изазивања страха и несигурности код грађана, систематском применом насиља.⁵

У основи, савремена схватања појма тероризма могу се поделити у две групе. Једни тероризам дефинишу на основу начина извођења и циља терористичког акта, а други имају првенствено кривичноправни аспект приступа де-

² Младен Бајагић: Тероризам и међународно право, *Безбедност*, број 5–6/2000, МУП РС, Београд, 2000.

³ Живојин Алексић; Милан Шкулић: *Криминалистика*, Београд, 2002.

⁴ Љубомир Стајић: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.

⁵ Мило Бошковић: *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999.

финисању. У прву групу спадају она схватања која под тероризмом подразумевају акцију насиља, која се примењује из политичких разлога, ради застрашивања и беспштедног сламања отпора онога према коме се врши.⁶ Друга група полази од тога да тероризам представља облик организоване криминалне делатности, која се одликује вршењем аката насиља, попут подметања експлозива, изазивања пожара и предузимања других општеопасних радњи, вршења убистава, атентата и отмица, као и других аката насиља у односу на људе и имовину, ради застрашивања становништва и представника власти, а ради на силног остварења одређених, претежно политичких циљева.⁷

Постојање много различитих дефиниција тероризма указује на сложеност појаве и немогућност његовог јединственог дефинисања. Ипак, и поред мноштва дефиниција, могу се извући неки заједнички елементи који улазе у садржај појма тероризма, као што су:

- противзаконито деловање;
- претња насиљем или вршењем насиља или застрашивања;
- велика агресивност њених чланова;
- фанатична верска или идеолошка заслепљеност;
- циљ је, најчешће, постизање политичких циљева;
- разноврсност и стално проширивање објекта напада;
- ефектност и ефикасност;
- велики психолошки ефекти;
- губитак људских живота, најчешће невиних жртава, и уништење најчешће јавне имовине;
- угрожава демократски развој друштва.

Интернационализација тероризма,⁸ добија потпуни замах тек у новије време, нарочито после низа ратова на Блиском истоку и снажних друштвених кретања крајем шездесетих година прошлог века, када постаје разноврснији, распрострањенији, бруталнији и опаснији за живот људи, њихову имовину и јавна добра. Најбољи пример интернационалног тероризма представљају акције међународног терористе Карлоса (*Иљич Рамirez Санчез*), за којим су преко двадесет година трагале обавештајне службе многих земаља. Своју терористичку активност започео је 1973. године, када је у Лондону извршио атентат на британско-израелског бизнисмена и једног познатог директора робних кућа. Његова најспектакуларнија терористичка акција јесте отмица комплетног министарског састава земаља ОПЕК-а из конференцијске сале у Бечу, почетком осамдесетих година прошлог века.⁹

---

⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.

⁷ Живојин Алексић; Милан Шкулић: *Криминалистика*, Београд, 2002.

⁸ Владимир Кривокапић: Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања, Безбедност, МУП РС, Београд, број 5/2002.

⁹ Према подацима који су доступни, Карлос је извршио 83 убиства, при чему је у атентатима повређено још око 200 људи. Осуђен је у одсуству на доживотну робију због убиства два француска

Као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља тероризам је увек усмерен према одређеним институцијама неког друштва. Према простору свог испољавања дели се на урбани и рурални. У зависности од присутности на тлу сопствене државе постоји унутрашњи и спољни. Према програмско-циљној оријентацији може бити идеолошки („црни“ или „црвени“, односно „десничарски“ или „левичарски“), етнички и религијски. Последња два су тренутно најактуелнија. Такође, треба имати на уму да тероризам није покрет, нити политички правац већ специфичан вид једностраног вођења политичке борбе насиљем, који карактерише опредељење за остваривање постављених политичких циљева искључиво насиљем, односно његовим рационализованим и систематским екстремним коришћењем. То упућује на разликовање тероризма и екстремизма, будући да сваки тероризам јесте екстремизам, али сваки екстремизам није тероризам.¹⁰ Према прокламованом циљу терориста терористичке организације се деле на оне које теже остварењу одређених идеолошких или верских циљева, које настоје да остваре неке националне, пре свега сепаратистички оријентисане циљеве и оне које имају комбиноване циљеве.¹¹

Најпознатије терористичке организације које теже остварењу одређених идеолошких циљева јесу: Црвене бригаде и Прва линија у Италији; Фракција црвене армије — *RAF* у Немачкој; Тајна војна организација — *OAS* и Директна акција у Француској; Црвена армија — *Sekingun* у Јапану; Симбиотичка ослободилачка армија у САД; Антифашистички отпор 1. октобар — *GRAPO* у Шпанији; Ал Каида, данас свакако најпознатија терористичка организација, која тежи остварењу екстремних верских циљева.

Терористичке организације чији је основни циљ остварење неких националистичких, најчешће сепаратистичких тежњи јесу: Ирска републиканска армија — *IRA* у Великој Британији; *ETA* у Шпанији; *HAMAS*, Црни септембар и Демократски фронт за ослобођење Палестине у Палестини; Фронт за ослобођење Квебека у Канади; Тајна јерменска ослободилачка армија у Турској; *ОВК* и *УЏК* у Србији (југ Србије и на Косову и Метохији) и друге.

Насиље у терористичким актима манифестује се у политичким убиствима (атентатима), изазивању нереда, отмицама, диверзијама и сличним облицима, које терористи правдају одређеним националним и социјалним циљевима. У националним покретима користи се као средство за остваривање сепаратистичких циљева, док се у социјалним ситуацијама јавља у периодима економских криза, депресија и тзв. *револуционарних ситуација*. Класични криминални акти тероризма, који се јављају код користољубивих

обавештајца. Ухапшен је 1994. године у Судану, а затим изручен Француској. Био је повезан са свим већим терористичким организацијама света.

¹⁰ Драган Симеуновић: Разликовање тероризма од других облика насиља, XIV семинар права, Будва, 2002.

¹¹ Живојин Алексић; Милан Шкулић: Криминалистика, Београд, 2002.

дела, јесу узимање талаца и уцене, подметање експлозива, паљевине авиона, предузећа, хотела, робних кућа и слично.

Тероризам се може испољавати и као појединачан чин, али је његова основна карактеристика нека шира организациона форма: организована криминална или политичка група, организација, партија, држава или интернационалне терористичке организације.¹²

Тероризам подразумева постојање добро организоване и структурисане криминалне организације, коју посредно најчешће финансира нека држава или политичка организација, са којом су успостављене одређене интересне везе, а терористичким организацијама обезбеђује финансијску потпору за даље активности.

Терористичке организације одликује специфична организациона структура и начин понашања, који омогућују активно деловање, с једне стране, и тешко откивање самог врха организације, с друге стране. По томе су терористичке организације веома сличне сваком другом злочиначком криминалном удружењу. Основне карактеристике терористичких организација јесу:

- строга унутрашња хијерархија;
- милитантна организованост;
- солидарност и анонимност чланства;
- мрежна структура, коју најчешће чине мање групе и подгрупе (ћелије), чиме је отежано откривање врха организације;
- чврста дисциплина, слична војној;
- стриктна подела рада међу члановима организације;
- фанатизам и велика агресивност чланова;
- верска или идеолошка заслепљеност чланова;
- спремност на самоубилачке акције, ради остварења „вишег“ циља.

Међународна и национална реакција на тероризам

Државе до данас нису успеле да усагласе јединствену дефиницију тероризма на међународном нивоу. Уместо тога, на међународном плану су усвојене различите конвенције, које се баве различитим врстама понашања, а која имају одређена обележја тероризма. Таква дела обично су евидентирана, али се изричито не наводи да се сматрају тероризмом.¹³

Најважнији међународни документи, који се баве питањем аката који се могу сматрати терористичким, јесу:

---

¹² Ненад Ђорђевић: *Међународни тероризам*, Београд, 1980.

¹³ Reuven Young: *Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation*, Boston College international and comparative law review, 2006.

- Конвенција о кривичним делима и неким другим актима извршеним у ваздухопловима, донета у Токију 1963. године;¹⁴
- Конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова, донета у Хагу, 1970. године;¹⁵
- Конвенција о сузбијању незаконитих аката усмерених против безбедности цивилног ваздухопловства, донета у Монтреалу, 1971. године;
- Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте, донета у Њујорку 1973. године;¹⁶
- Међународна конвенција против узимања талаца, донета у Њујорку, 1980. године;¹⁷
- Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала, донета у Бечу, 1980. године;¹⁸
- Протокол о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству, допуна Конвенцији о сузбијању незаконитих аката против безбедности цивилног ваздухопловства (донете у Монтреалу 1971. године);¹⁹
- Конвенција о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности поморске пловидбе, донете у Риму, 1988. године;²⁰
- Протокол о сузбијању радњи уперених против безбедности непокретних платформи које се налазе у епиконтиненталном појасу, донете у Риму, 1988. године;²¹
- Конвенција о обележавању пластичних експлозива ради њиховог откривања, донета у Монтреалу, 1991. године;²²
- Међународна конвенција о спречавању терористичких напада бомбама, донета у Њујорку, 1997. године;²³
- Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма, донета у Њујорку, 1999. године;²⁴
- Међународна конвенција о спречавању аката нуклеарног тероризма, донета у Њујорку, 2005. године;²⁵

¹⁴ „Службени лист СФРЈ”, број 47/1970.

¹⁵ „Службени лист СФРЈ”, број 33/1972.

¹⁶ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 54/1976.

¹⁷ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 9/1984.

¹⁸ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 9/1985.

¹⁹ „Службени лист СФРЈ– Међународни уговори”, број 14/1989.

²⁰ „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 2/2004.

²¹ „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 6/2004.

²² „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 11/2005.

²³ „Службени лист СРЈ– Међународни уговори”, број 12/2002.

²⁴ „Службени лист СРЈ– Међународни уговори”, број 7/2002.

²⁵ „Службени лист СЦГ– Међународни уговори”, број 2/2006.

– Европска конвенција о сузбијању тероризма, донета у Стразбуру, 1977. године;²⁶

– Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма.²⁷

Поред међународних докумената, који представљају основ сарадње држава у сузбијању тероризма, и домаће законодавство настоји да санкционише свако понашање које се може сматрати тероризмом. Поред међународних конвенција, које је наша земља потписала и ратификовала, Кривичним закоником²⁸ је предвиђено кривично дело тероризма (члан 312).

Поред тога, Законик предвиђа и кривична дела „Међународни тероризам“ (члан 391), „Отмица талаца“ (члан 392), и „Финансирање тероризма“ (члан 393). Такође, Закон о изменама и допунама Законика о кривичном поступку,²⁹ поред наведених кривичних дела, дефинише и ново кривично дело, „Угрожавање лица под међународном заштитом“, члан 390а.

Донета је и Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма,³⁰ чија је сврха да се на основу описа и анализе стања и трендова криминалитета, анализе законодавног, институционалног и оперативног оквира борбе против „прања новца“ и финансирања тероризма, дају препоруке за превазилажење проблема и унапређење постојећег система. Основни циљеви стратегије јесу да се превентивним радом и репресивним мерама утиче на смањење криминалитета у вези са „прањем новца“ и финансирањем тероризма, имплементацију међународних стандарда чије спровођење омогућава чланство или повољнији статус државе у међународним организацијама, развијање система сарадње и одговорности свих учесника у борби против „прања новца“ и финансирања тероризма, унапређење сарадње приватног и јавног сектора на плану борбе против „прања новца“ и финансирања тероризма, као и обезбеђење транспарентности.

Финансирање тероризма је покушај или обезбеђење или прикупљање средстава или имовине, у намери да се користе или са знањем да могу бити коришћени, у целисти или делимично, за терористички акт који извршавају терористи или терористичке организације. То финансирање има неколико фаза. Прва је прикупљање средстава из законитог пословања компанија које су повезане са терористичким организацијама или појединцима, или од кривичних дела као што су трговина дрогом, отмице, изнуде, и слично. Друга фаза представља чување прикупљених средстава на различите начине, укључујући и рачуне код банака, који су отворени преко посредника, појединаца или компанија. Трећа фаза јесте пренос тих средстава дело-

²⁶ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 10/2001.

²⁷ „Службени гласник РС“, број 19/2009.

²⁸ „Службени гласник РС“, број 85/2005.

²⁹ „Службени гласник РС“, број 72/2009.

³⁰ „Службени гласник РС“, број 89/2008.

вима терористичких организација или појединцима, ради оперативне употребе. Последња фаза је њихова употреба.

Законска регулатива представља само један корак у организовању система за супротстављање тероризму. Посебно питање је примена адекватних поступака у откривању и спречавању деловања терористичких организација. Имајући у виду сличност између терористичких и криминалних организација већег организацијског нивоа, нарочито у погледу њихове структуре, чврсте дисциплине, строге поделе посла, „професионалности“ чланова (али и уз уважавање њихових специфичности), начин примене поступака у супротстављању, нарочито ангажовање прикривеног иследника, није посебан у суштинском смислу, већ се заснива на поштовању истих принципа, пошто је тероризам организована криминална активност.

Прикривени иследник у супротстављању тероризму

Нови облици криминалних активности нужно захтевају стални развој и прилагођавање метода борбе против њих. У међународним оквирима и тероризам, као врста криминалног акта (пре свега политичког насиља), представља један од најконтроверзнијих друштвених феномена. Сама чињеница да не постоји јединствена дефиниција показује његову размеру, а уједно говори о каквој појави се ради. Последњих неколико деценија експанзија терористичких аката доводи до његове инкриминације, како на националном, тако и на међународном плану, али и прописивања техника и метода за његово сузбијање.

С друге стране, без обзира на разлике у приступу дефинисању тероризма, интерес и крајњи циљ сваке државе јесте да на адекватан начин одговори на она понашања и акте који се, са аспекта националног законодавства, сматрају терористичким. Националним кривичнопроцесним законодавствима и међународним конвенцијама и другим правним актима прописују се и дефинишу услови употребе посебних метода и техника откривања, доказивања и спречавања кривичних дела организованог и других тешких облика криминала. То су специјалне (посебне) истражне методе, чијом применом се настоје открити, доказати и спречити таква кривична дела. Те методе се јављају као специјалне истражне радње, специјалне методе, посебне истражне технике, тајне операције или прикривене истраге, као уобичајени израз због њиховог конспиративног карактера. Оне, у ствари, представљају начин офанзивног прикупљања информација о криминалном деловању организованих криминалних структура, где се у већини случајева ради о тајном прикупљању информација, путем инфилтрирања у криминалне групе и организације.³¹

³¹ Асим Шаковић: *Економска криминалистика*, Магистрат, Сарајево, 2002.

Коришћење специјалних истражних метода, чија употреба у криминалистичкој пракси европских земаља нема дугу традицију, последњих година постаје саставни део законодавстава многих земаља, а међу њима посебну улогу имају мере инфилтрације у криминогену средину, као адекватан одговор организованим формама криминала, код којих се конспиративност у деловању јавља као једна од основних карактеристика.

Прикривене истраге су релативно новијег датума. У литератури постоји мали број извора, који говоре о почецима примене прикривеног иследника, као истражне методе у полицијском раду. Међутим, постоје одређене потврде да су неке веома сличне методе користили полицијски органи појединих држава још почетком 18. века. Ипак, треба имати у виду да су ти први облици прикривеног полицијског деловања, рани облици полицијске инфилтрације у криминалну средину, били знатно другачији од данашњег института прикривеног иследника.

Почеци полицијске инфилтрације везују се за име француског детектива Еугена Видока (1775–1857), који је у периоду од 1810. до 1827. године водио Одељење за кривичне истраге, тајне полиције Париза. Велика иновација коју је применио у раду била је „убацивање“ полицијских агената међу криминалце.

Колевком савременог прикривеног истраживања сматрају се Сједињене Америчке Државе, где прикривено истраживање, тзв. *undercover work*, као средство борбе против криминала, условно говорећи, почиње да се примењује почетком прошлог века. Међутим, и раније су се у САД (пре свега полиција и неке приватне агенције) користили различити облици прикривеног деловања. Прикривени иследник почиње да се користи у кривичним истрагама у САД (прво при ФБИ-ју) 1972. године.³² Иначе, тајни (*undercover*) агент у Сједињеним Америчким Државама и прикривени иследник, као институт који познају европска законодавства, користе сличне методе рада, које се свде на „убацивање“ у криминалну групу и прикривено деловање ради прикупљања неопходних доказа у вези са тешким кривичним делима. За америчку праксу је карактеристично да се прикривени агенти „убацују“ у криминалне групе и на веома дуг период, тако да они представљају неку врсту „кртице“ у криминалном подземљу.

У односу на традиционалне мере и радње, мере инфилтрације имају одређене специфичности. Основна карактеристика тог облика „истраживања“ јесте да се предузима само у законски строго предвиђеним случајевима, да се њима постижу знатно бољи резултати у откривању, доказивању и спречавању кривичних дела у односу на традиционалне истражне мере и радње. Међутим, њиховим коришћењем се знатно угрожавају, односно ограничавају права и слободе грађана, загарантоване уставним и међународним документима, па се њихово коришћење мора прецизно планирати, спроводити и контролисати. Те

³² Gary, T. Marx: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, 1988.

мере користе се за откривање, доказивање и спречавање кривичних дела организованог криминалитета, као и других тешких кривичних дела, када на други начин није могуће обезбедити доказе или би њихово прикупљање било знатно отежано. Ангажовање прикривеног иследника, јавља се као једна од најсложенијих из групе специјалних истражних метода. Та активност може се сматрати и једном врстом шпијунаже, али не оне коју повезујемо са деловањем обавештајних агенција у односу на другу државу или њене органе. То је шпијунажа у односу на деловање организованих криминалних група и њених припадника када на други начин није могуће прикупити доказе.

Прикривени иследник је полицијски чиновник који под „легодом“ (лажним идентитетом) успоставља контакте са криминалном средином, како би открио криминалну организацију и њене вође. Његов идентитет мора се сачувати у тајности и у кривичном поступку. Прикривени иследници су посебно поуздани, храбри, пажљиво одабрани полицајци – добровољци, који су добили специјално, допунско, криминалистичко образовање.³³

Основна обележја института прикривеног иследника јесу:

- непосредно и активно учествује у прикупљању доказа и информација за потребе вођења кривичног поступка и усмерава активности правосудних органа;
- делује тако што се са промењеним идентитетом „убацује“ у криминалну средину;
- делује искључиво на основу појединачног налога суда, у ограниченом року;
- о својој активности у криминалној средини обавештава службена лица (лице које га „води“);
- прикупља податке о активностима, плановима, кретањима и другим стварима припадника организације, а која су значајна за кривични поступак;
- тајност, прикривеност рада, уз коришћење „легенде“, односно лажног идентитета;
- његова делатност је обавештајног карактера;
- његова активност усмерена је, како на откривање кривичних дела, тако и на прикупљање информација и података на основу којих се могу разјаснити и доказати већ откривена кривична дела;
- његовим активностима могу се спречити кривична дела која припадници криминалне групе или организације планирају да изврше;
- поседује посебне психофизичке способности за такав начин рада;
- присутност елемената обмане и трика у раду;
- деловање на граници кажњивости, и
- континуирана изложеност опасности од угрожавања властитог психичког и телесног интегритета.

³³ Владимир Водинелић: Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, Безбедност, број 4/1994, МУП РС, Београд, 1994.

Ангажовање прикривеног иследника подразумева постојање одређених, нужних услова да би се обезбедило прикупљање доказа који упућују на извршење кривичног дела припадника криминалне групе или организације и, с друге стране, подразумева тајност, личну сигурност и заштиту прикривеног иследника.

Ангажовање прикривеног иследника (имајући у виду осетљивост његовог ангажмана, како у нормативно-правном, тако и чисто оперативном, практичном смислу) захтева прецизно планирање и организовање његових активности, без обзира на то да ли се он ангажује само за један посао или је период ангажовања дужи, у границама које су законом прописане. Планирање почиње од адекватног избора, припреме и обуке лица чије је ангажовање законом дозвољено, преко њиховог инфилтрирања у криминалну средину (групу или организацију), до његовог „извлачења“, након извршеног задатка. Не треба посебно наглашавати да се све активности морају одвијати у складу са конспиративним карактером прикривеног иследника.

При свакој тајној операцији, приликом планирања, организовања и извођења операције ангажовања прикривеног иследника, морају се поштовати основни принципи – безбедност прикривеног иследника и безбедност грађана која би била угрожена приликом спровођења тајне операције, односно ангажовања прикривеног иследника.

Уколико се при ангажовању прикривеног иследника неки од тих принципа наруше, као, на пример, његово делегендирање, као и смртне или друге тешке последице по лица која су се ту случајно затекла и не припадају криминалној организацији, не може се рећи да је ангажовање прикривеног иследника било успешно. Такође, ангажовање прикривеног иследника повлачи за собом и потенцијалне ризике, о којима треба водити рачуна при планирању и извођењу таквих операција, као што су: ризик у случају откривања идентитета прикривеног иследника; ризик од отказивања техничких средстава, уколико их користи; ризик да услед прикривеног деловања дође до психичких поремећаја; ризик да, услед дугог боравка у криминалној средини, прикривени иследник стварно постане део криминалне организације; ризик да му буде угрожен живот у току евентуалног појављивања у улози сведока у кривичном поступку.

Прикривени иследник се у криминалну средину упућује увек са одређеним задатком који му је поверен, за разлику од, рецимо, *undercover* агента у САД, који се упућује у криминалну средину на неодређено време, сам о свему одлучује и под одређеним условима је овлашћен да врши кривична дела.

Један од најзначајнијих предуслова за успешно сузбијање криминала у савременим условима, инфилтрацијом у организацију, јесте одговарајући избор лица које се ангажује у улози прикривеног иследника. Особе које се појављују у тој улози (углавном полицијски службеници) морају располагати

посебним знањима и способностима, а у складу с тим темељни услов јесте њихово опште и посебно оспособљавање.

Њихов одабир је веома тежак, а зависи, пре свега, од сложености конкретног задатка који треба да обави. Поред интелигенције и сналажљивости, прикривени иследник мора поседовати особине као што су храброст, иницијатива, самопоуздање, способност расуђивања и добра моћ запажања. Он мора познавати методе рада припадника криминалне средине, начине извршења кривичних дела и говорити „језик“ подземља.

Метод избора особе која ће се ангажовати у улози прикривеног иследника мора се заснивати на поштовању одређених принципа, који нису коначни, крути, фиксни, већ су могуће њихове модификације у зависности од потреба конкретног случаја. То су:

1. *принцип добровољности*, као основни принцип ангажовања лица у улози прикривеног иследника. Мотиви добровољности лица које претендује да буде прикривени иследник могу бити различити, па се при избору на то мора обратити посебна пажња;

2. *обученост и оспособљеност*, која подразумева познавање основних правила оперативног рада, изражену дисциплину у раду, познавање законских прописа, познавање правила понашања криминалне средине, познавање организационе структуре, финансирања, међусобних односа чланова, и слично;

3. *психофизичке особине*, које се огледају у физичкој спремности, психичкој уравнотежености, хладнокрвности;

4. *неекспонираност*, која подразумева избегавање хвалисавца, лица са „пороцима“, лица које се материјално задужује, и слично;

5. *апсолутна сагласност избора*, између полиције, тужилаштва, и истражног судије.

Битни елементи значајни за избор особе која ће се ангажовати у улози прикривеног иследника јесу и пол, старосна доб, брачно стање, образовање, интелигенција, расна, верска или етничка припадност, и слично.

У оперативном смислу активност прикривеног иследника одвија се у пет фаза. То су фаза припреме, фаза инфилтрације („убацивања“), фаза оперативног рада (прикупљања података), фаза „извлачења“ и фаза појављивања прикривеног иследника у улози сведока.

Фаза припреме наступа након одабира особе која треба да спроведе прикривену, тајну операцију. Она подразумева задовољење неколико веома битних елемената, којима се обезбеђује организовано, планско, координирано и безбедно ангажовање прикривеног иследника. Припрема прикривеног иследника обухвата оперативну и техничку припрему.

Оперативна припрема подразумева све припремне радње које се односе на анализу и проверу свих расположивих сазнања, везаних за лица која се

сумњиче да припадају, у конкретном случају, терористичкој организацији, а односе се на њихову прошлост, раније активности, карактер и врсту дела због којег су осумњичени. Затим, прикупљање нових сазнања о тим особама, као што су најновије терористичке активности, „специјалности“ у раду, начин облачења, понашања, говора; места састанака чланова терористичке организације (да ли се ради о пословним, стамбеним или другим објектима и врсте послова које се ту обављају); да ли се на тим местима врши примопредаја предмета и средстава за извршење терористичког акта, да ли су у питању тајна скровишта, и слично; средства и начин финансирања, повезане особе и посредници; прикупљање података и сазнања која су битна за безбедност прикривеног иследника, и слично.

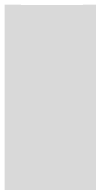
Техничка припрема подразумева обезбеђивање и припрему техничких и других средстава, „набавку“ потребних (личних и других) докумената за прикривеног иследника у складу са „легендом“, оцену могућности употребе појединих техничких средстава, припрему самих техничких средстава, упознавање прикривеног иследника са могућностима и начином употребе појединих техничких средстава, и слично.

Након свих извршених припремних радњи приступа се изради плана ангажовања прикривеног иследника. Сви делови плана морају имати одређене носиоце спровођења мере, временске рокове (уколико их је могуће тачно одредити), који не смеју бити дужи од самог законског рока предвиђеног за њено спровођење. Сваки план има своје специфичности у зависности од конкретне ситуације (задатка). Планом се до детаља морају разрадити сви битни елементи ангажовања прикривеног иследника. Са планом и свим његовим детаљима мора бити упознат прикривени иследник.

Фаза инфилтрације („убацивања“) представља најосетљивији део ангажовања прикривеног иследника. За „убацивање“ у терористичку организацију и стицање поверења њених чланова, осим храбрости, интелигенције и снажљивости самог прикривеног иследника, као и одговарајуће припреме, прикривеном иследнику је потребно и време. С друге стране, он је у сталној опасности, а дужи период који проводи у организацији подразумева и већи ризик.

Пре реализације фазе инфилтрације, а на основу анализе података и информација о криминалном удружењу и њеним припадницима, потребно је урадити процену ризика „убацивања“ прикривеног иследника.

Фаза оперативног рада наступа након успешног „убацивања“ у организацију. Она представља једну од најбитнијих активности прикривеног иследника. Прикупљање информација и података о криминалним активностима организације и њених припадника је, са аспекта „исплативости“ употребе прикривеног иследника, и најважнија фаза. Од квалитета доказа које прикривени иследник прикупи, директно зависи кривични поступак, али и оправданост његовог ангажовања. Уколико прикупљене информације и са-

знања, односно конкретни докази о криминалној активности појединца или организације резултира лишавањем слободе, односно њиховом осудом, онда је ангажовање прикривеног иследника имало своју сврху. Та фаза може имати два дела: *први* – прикупљање материјалних доказа, предмета и трагова који упућују на извршено дело (терористички акт) припадника организације, односно оних предмета, докумената, средстава, који по свом садржају представљају необорив доказ о криминалној активности организације, као што су писане исправе, средства која су служила за припрему или извршење дела, снимци телефонских и других разговора, и слично, и *други* – прикупљање информација и сазнања, на основу којих се, применом других истражних метода (тајно праћење, надзор комуникација, тајно аудио и видео снимање) може доћи до конкретних доказа.

Најбоље је прикупити податке о даљим плановима и намерама деловања организације и омогућити да се применом метода и средстава органа гоњења, материјални докази прикупе *in flagranti* – у току извршења (на пример, при куповини експлозива или оружја). Тиме се постижу два циља: *први* – прикупљање непобитних доказа о криминалној активности чланова организације, и *други* – постиже се апсолутна заштита прикривеног иследника и спречава његово демаскирање. У оперативном смислу најбоље је омогућити примену метода „пропуштања“ у откривању даљих активности организације, како би се на тај начин дошло до организатора и финансијера организације.

Фаза „извлачења“ започиње када је активност прикривеног иследника доведена, из одређених разлога, до краја. Разлог „извлачења“ може бити:

- када је деловањем прикривеног иследника у организацији прикупљено довољно доказа за покретање кривичног поступка;
- када се деловањем прикривеног иследника није прикупило довољно доказа о криминалној активности организације, односно када се његово ангажовање показало као нецелисходно;
- када је идентитет прикривеног иследника откривен, па постоји опасност по његов живот и физички интегритет.

Без обзира на разлог „извлачења“ прикривеног иследника из криминалне организације, сама операција је високо ризична, па је потребно да буде детаљно планирана.

Појављивање прикривеног иследника у улози сведока је фаза чије постојање зависи од законског решења, односно од тога да ли је законом предвиђено само појављивање прикривеног иследника у својству сведока или се сведочење обавља на други начин. Већина полицијских службеника, који непосредно руководе прикривеним иследником, имају негативан став о могућој обавези сведочења прикривеног иследника, без обзира на фазу по-

ступка. Такво мишљење поткрепљује се чињеницом да се евентуалним сведочењем угрожава безбедност прикривеног иследника, као и могућност његовог ангажовања у новим прикривеним операцијама, а, поред тога, „стварање“ прикривеног иследника је дуготрајно, школовање и обука скупе, а искуство које стиче непроцењиво.

Питање појављивања прикривеног иследника као сведока у кривичном поступку различито је регулисано у законодавствима. У неким земљама прикривени иследник се непосредно саслушава као сведок, без сакривања његовог идентитета, као што је случај у САД и Канади. Такав начин сведочења спроводи се и у Италији, непосредно, са правим именом, где се наводи и назив јединице из које прикривени иследник долази. У другим се, такође, појављује непосредно, али уз примену правила о саслушању заштићеног сведока,³⁴ као што је случај у Холандији и Хрватској, док се у неким земљама сведочење врши посредно, преко тзв. *контактних инспектора*, односно „вође“ прикривених иследника, или на други начин. У Пољској се сведочење врши писмено, где се питања и одговори достављају преко тужиоца.³⁵

У Републици Србији је Законом о изменама и допунама Закона о кривичном поступку знатно повећана безбедност прикривеног иследника, јер се његово саслушање врши под шифром или псеудонимом, где се испитивање спроводи тако да се странкама не открије идентитет прикривеног иследника. Истоветност прикривеног иследника суд, непосредно пре његовог испитивања, утврђује на основу изјаве непосредног старешине. Испитивање прикривеног иследника врши се применом правила о испитивању заштићеног сведока.

У последње време у земљама Европске уније испитивање прикривеног иследника врши се непосредно, са могућношћу да он у току поступка добије статус заштићеног сведока.

Обука лица које треба да буде ангажовано као прикривени иследник мора се припремати и изводити у духу усвојених принципа избора личности прикривеног иследника, као и потреба конкретне операције у којој се планира његово ангажовање. Обука никако не сме бити ограничена и под притиском, ни у погледу трајања, нити у погледу материјалних трошкова.

Тakoђе, при ангажовању прикривеног иследника, посебна пажња мора се обратити на „легионирање“. „Покриће“ за прикривеног иследника мора у потпуности одговарати његовој личности и задатку који треба да обави. Подаци из новог идентитета (адреса, име, опис пријатеља, шефова, места за послења и слично), морају бити такви да не изазивају сумњу код нових

³⁴ У Републици Словенији, на пример, прикривени иследник добија статус заштићеног сведока и саслушава се према правилима о саслушању заштићеног сведока (саслушавање преко видео линка, из друге просторије, заштитом лика на видео траци, променом боје гласа, и слично).

³⁵ Глигорије Спасојевић: Саслушање прикривеног иследника као сведока, Правни живот, Београд, број 9/2007.

„пријатеља“. Ту треба бирати информације које нова средина не познаје или се тешко могу проверити, али и изабрати особе који ту „причу“, у случају потребе, могу потврдити. Начин комуникације, облачење, као и понашање прикривеног иследника мора бити прилагођено личности за коју се прикривени иследник издаје, како не би побудио сумњу новог окружења.

Закључак

Тероризам треба посматрати као једну од највећих опасности за савремено друштво. Непостојање јединствене дефиниције тероризма представља све већи проблем у борби против његове растуће претње по безбедност држава и њених грађана. То омогућава државама да разна дела која имају одлике тероризма различито дефинишу, што оставља простор за стварање уточишта могућим терористима.

Тероризам је појава која по својим облицима испољавања и последицама које изазива представља најгнуснији и најагресивнији акт. Његове последице су далекосежне; он нарушава мир и спокојство грађана, владавину права, изазива страх и стрепњу код људи. Тешко је увек утврдити његове јасне показатеље, распрострањеност и облике испољавања, што отежава његово откривање и сузбијање.

Спречавање тероризма требало би да буде највећи изазов савремених демократских друштава. Супротстављање тероризму мора значити постојање јасне стратегије деловања, која подразумева стварање и функционисање нормативних инструмената, односно закона и других прописа, којима се одређена понашања издвајају као акти тероризма, и за чије носиоце су предвиђене строге законске санкције. Постојање тих елемената, само за себе, не гарантује његово сузбијање, већ захтева свакодневно и доследно примењивање ради сузбијања појава које могу представљати акте тероризма. Потребно је стварање система организованог реаговања државе на такве појаве. С друге стране, то подразумева примену таквих метода рада које ће гарантовати благовремено откривање, спречавање и доказивање дела тероризма. Као могући успешан метод у супротстављању тероризму, имајући у виду организованост, хијерархијску структуру, повезаност чланова и настојање да делују тајно, као карактеристике и специфичности терористичких организација, јавља се ангажовање прикривеног иследника.

Одабир и обука лица које се ангажује у улози прикривеног иследника мора бити у складу са основним принципима његовог ангажовања, мора бити добро планирана и организована, у свим фазама, од припреме преко „убацивања“, па до „извлачења“ и појављивања у својству сведока. Основни принцип који мора бити апсолутни приоритет јесте безбедност прикривеног иследника у свим фазама ангажовања.

Литература

1. The Attorney General's Guidelines of Federal Bureau of Investigation Undercover Operations.
2. Алексић, Ж.. Шкулић, М.: *Криминалистика*, Београд, 2002.
3. Бајагић, М.: Тероризам и међународно право, *Безбедност*, број 5–6/2000, МУП РС, Београд, 2000.
4. Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, 1999.
5. Дреџун, А.: Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu, *Journal of Police Academy*, број 2/1997, Београд, 1997.
6. Ђорђевић, Н.: *Међународни тероризам*, Београд, 1980.
7. Young, R.: Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation, *Boston College international and comparative law review*, 2006.
8. Кривокапић, В.: Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања, *Безбедност*, број 5/2002, МУП РС, Београд, 2002.
9. Marx, G. T.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, 1988.
10. Moriarty, M. D.: Организовани криминалитет, Семинар ДЕА, Пула, 1996.
11. Николић, З.: *Криминологија са социјалном патологијом*, Народна књига, Београд, 2000.
12. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
13. Roduner, E.: Прикривене истраге, *Избор*, број 2/1988, Загреб, 1988.
14. Семинар ДЕА, „Investigative Techniques in Combating Organized Crime and Drug Trafficking“ Београд, 2004.
15. Симеуновић, Д.: Разликовање тероризма од других облика насиља, XIV семинар права, Будва, 2002.
16. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.
17. Спасојевић, Г.: Саслушање прикривеног иследника као сведока, *Правни живот*, број 9/2007, Београд, 2007.
18. Шаковић, А.: *Економска криминалистика*, Магистрат, Сарајево, 2002.